

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಒಂದು ಅವಲೋಕನ

ಸಂಗನಗೌಡ ಶಿವನಗೌಡ¹ & ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕಟ್ಟಿ²

¹ಸಹ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ ಸರಕಾರಿ ಪದವಿ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ, ಸಿಂಧನೂರು.

²ಉಪನ್ಯಾಸಕರು, ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ ಸರಕಾರಿ ಪದವಿ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ, ಸಿಂಧನೂರು.

Received: 30/08/2024 ; Accepted: 02/10/2024 ; Published: 05/11/2024

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14035418>

ABSTRACT:

ನಿರುದ್ಯೋಗವು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅದು ಹೆಚ್ಚು ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕನಿಷ್ಠ ಮೆಟ್ರಿಕ್ಯುಲೇಷನ್ ವಿದ್ಯಾರ್ಹತೆ ಹೊಂದಿರುವ ಒಟ್ಟು ನಿರುದ್ಯೋಗಿ ಯುವಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ಸುಮಾರು ಐದು ಮಿಲಿಯನ್ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 1.5 ಮಿಲಿಯನ್ ನಿರುದ್ಯೋಗಿ ಪದವೀಧರರು ಸೇರಿದ್ದಾರೆ. ಉದ್ಯೋಗ ವಿನಿಮಯ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯದ ಮಾನವ ಶಕ್ತಿ ವಿಭಾಗವು ಕೈಗೊಂಡ ಅಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಕಾರ ಉದ್ಯೋಗ ಬಯಸುವ ನಿರುದ್ಯೋಗಿ ಪದವೀಧರರಲ್ಲಿ 93 ಪ್ರತಿಶತ ಪುರುಷರು ಮತ್ತು 7 ಪ್ರತಿಶತ ಮಹಿಳೆಯರು. 48.5 ಪ್ರತಿಶತ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಪದವೀಧರರು ಬಿ.ಎ. 22.7, ಬಿ.ಎಸ್‌ಸಿ ಮತ್ತು 12.8 ಪ್ರತಿಶತ ಬಿ.ಕಾಂ. ನಿರುದ್ಯೋಗವು ವೃತ್ತಿಪರವಾಗಿ ತರಬೇತಿ ಪಡೆದ ಎಂಜಿನಿಯರ್‌ಗಳು, ವೈದ್ಯರು ಮತ್ತು ಇತರ ತಾಂತ್ರಿಕವಾಗಿ ಅರ್ಹತೆ ಹೊಂದಿರುವ ಜನರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಸಂಶೋಧನಾ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಲಾಗಿದೆ.

KEYWORDS:

ನಿರುದ್ಯೋಗ, ಬಡತನ, ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿ, ಕೂಲಿ, ಕೈಗಾರಿಕೆ.

ನಿರುದ್ಯೋಗ ಎಂದರೇನು?

ಯಾರಿಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಇಷ್ಟವಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಸಶಕ್ತರಿಗೆ ಕೆಲಸ ದೊರಕದಿರುವುದೇ ನಿರುದ್ಯೋಗವಾಗಿದೆ.

ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಾರ್ಮಿಕ ಸಂಘವು ವಾರಕ್ಕೆ 15 ಗಂಟೆಯಷ್ಟು ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದವರನ್ನು ನಿರುದ್ಯೋಗಿ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಡಿ ಮೆಲ್ಲೋ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿದ್ದರೂ ಲಾಭದಾಯಕ ಕಸುಬಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು

ನಿರುದ್ಯೋಗಿಯೆನ್ನಲಾಗಿದೆ.

ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ದುಡಿಯುವ ಗುಂಪಿನ, ಸಾಮಾನ್ಯ ದುಡಿಯುವ ವೇಳೆ, ಸಮಾನ್ಯ ದುಡಿಮೆಯ ಕೂಲಿ ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿನ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೆ ಲಾಭದಾಯಕ ಕೆಲಸ ಸಿಗದಿರುವುದೇ ನಿರುದ್ಯೋಗ.

ನಿರುದ್ಯೋಗ ಸಮಸ್ಯೆಯು ನಿಭಾಯಿಸಲಾಗದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ ಯಾದರೂ, ಭಾರತದಲ್ಲಿನ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಗಳ ನಿಖರ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಬಗ್ಗೆ ನಮಗೆ ಅಧಿಕೃತ ಮಾಹಿತಿ ಇಲ್ಲ. ಯೋಜನಾ ಆಯೋಗಗಳು, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸ್ಮಾರ್ಟ್ ಸಮೀಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಕೇಂದ್ರೀಯ ಅಂಕಿ ಅಂಶಗಳ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ನಿರುದ್ಯೋಗದ ಬಗ್ಗೆ ಅಧಿಕೃತ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಯಾವುದೇ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಮತ್ತು ತೃಪ್ತಿಕರ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು ವಿಷಾದನೀಯ.

ನಿರುದ್ಯೋಗದ ರೂಪಗಳು:

1. ಕೃಷಿ ನಿರುದ್ಯೋಗ 2. ಕೈಗಾರಿಕಾ ನಿರುದ್ಯೋಗ 3. ಐಚ್ಛಿಕ ನಿರುದ್ಯೋಗ 4. ಅನಿವಾರ್ಯ ಅಥವಾ ಅರೆ ನಿರುದ್ಯೋಗ 5. ತಾಂತ್ರಿಕ ನಿರುದ್ಯೋಗ 6. ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ನಿರುದ್ಯೋಗ

ನಿರುದ್ಯೋಗವು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅದು ಹೆಚ್ಚು ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕನಿಷ್ಠ ಮೆಟ್ರಿಕ್ಯುಲೇಷನ್ ವಿದ್ಯಾರ್ಹತೆ ಹೊಂದಿರುವ ಒಟ್ಟು ನಿರುದ್ಯೋಗಿ ಯುವಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ಸುಮಾರು ಐದು ಮಿಲಿಯನ್ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 1.5 ಮಿಲಿಯನ್ ನಿರುದ್ಯೋಗಿ ಪದವೀಧರರು ಸೇರಿದ್ದಾರೆ. ಉದ್ಯೋಗ ವಿನಿಮಯ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯದ ಮಾನವ ಶಕ್ತಿ ವಿಭಾಗವು ಕೈಗೊಂಡ ಅಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಕಾರ ಉದ್ಯೋಗ ಬಯಸುವ ನಿರುದ್ಯೋಗಿ ಪದವೀಧರರಲ್ಲಿ 93 ಪ್ರತಿಶತ ಪುರುಷರು ಮತ್ತು 7 ಪ್ರತಿಶತ ಮಹಿಳೆಯರು. 48.5 ಪ್ರತಿಶತ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಪದವೀಧರರು ಬಿ.ಎ. 22.7, ಬಿ.ಎಸ್‌ಸಿ ಮತ್ತು 12.8 ಪ್ರತಿಶತ ಬಿ.ಕಾಂ. ನಿರುದ್ಯೋಗವು ವೃತ್ತಿಪರವಾಗಿ ತರಬೇತಿ ಪಡೆದ ಎಂಜಿನಿಯರ್‌ಗಳು, ವೈದ್ಯರು ಮತ್ತು ಇತರ ತಾಂತ್ರಿಕವಾಗಿ ಅರ್ಹತೆ ಹೊಂದಿರುವ ಜನರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಿರುದ್ಯೋಗ ದರವು 2012 ರಲ್ಲಿ 5.20 ಶೇಕಡಾದಿಂದ 2013 ರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ 4.90 ಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿದೆ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಿರುದ್ಯೋಗದರವು 1983 ರಿಂದ 2013 ರವರೆಗೆ ಸರಾಸರಿ 7.32 ಶೇಕಡಾವನ್ನು ತಲುಪಿದೆ. 2009 ರಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಗರಿಷ್ಠ 9.40 ಶೇಕಡಾ ಮತ್ತು ದಾಖಲೆಯ ಕಡಿಮೆ 2013 ರಲ್ಲಿ 4.90 ಶೇಕಡಾವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮಾದರಿ ಸಮೀಕ್ಷೆ (NSSO) ವರದಿಯ ಪ್ರಕಾರ, 15 ವರ್ಷ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಯಸ್ಸಿನ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ನಿರುದ್ಯೋಗದರವು ಒಂದು ವರ್ಷದ ಹಿಂದೆ 8.7% ರಿಂದ 2022 ರ ಅಕ್ಟೋಬರ್‌ನಿಂದ ಡಿಸೆಂಬರ್‌ವರೆಗೆ 7.2% ಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿದೆ.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳು:

1. ಕಾಲೋಚಿತ ನಿರುದ್ಯೋಗ:

ಕಾಲೋಚಿತ ನಿರುದ್ಯೋಗವು ಹೆಚ್ಚು ಕೃಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಆಫ್ ಸೀಸನ್‌ನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಯಾವುದೇ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಸಮಯವನ್ನು ಕಳೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕ್ಕರೆ, ಉಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಐಸ್ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಂತಹ ಕೆಲವು ಉದ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ, ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ವರ್ಷದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅವಧಿಗೆ ಅಥವಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕೆಲಸ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಸೀಸನ್ ಮುಗಿದ ನಂತರ, ಅವರಿಗೆ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅದೇ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಅವರು ಮುಂದಿನ ಸೀಸನ್‌ಗಾಗಿ ಕಾಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ನಿರುದ್ಯೋಗವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಾರ್ಮಿಕರನ್ನು ವಲಸೆಗಾರರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

2. ಹೊಸ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನಗಳು:

ಹೊಸ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನಗಳು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವಂತೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಜನರು ನಿರುದ್ಯೋಗ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದೇ ಒಂದು ಕಂಪ್ಯೂಟರ್ ಒಂದು ತಂಡದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಕಂಪನಿಗಳು ಹೊಸ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೂಡಿಕೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತಹ ಸಮೃದ್ಧ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ನಿರುದ್ಯೋಗದ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ಜೆಸಿಬಿ ಯಂತ್ರವು ನಿರ್ಮಾಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನರು ನಿರುದ್ಯೋಗ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

3. ತ್ವರಿತ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆ:

ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುದ್ಯೋಗದ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ವೇಗವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವುದು. ಇದು ನಿರುದ್ಯೋಗ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಮೇಲೆ ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕೂಲ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರಿದೆ. ಮೊದಲನೇಯದಾಗಿ, ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಅಗತ್ಯವಿತ್ತು. ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಕಾರ್ಮಿಕ ಬಲವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ದರದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಉದ್ಯೋಗಾವಕಾಶಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಅಗತ್ಯವಿದೆ ಎಂಬುದು ನಿಜ. ಇದು ನಿರುದ್ಯೋಗ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ತ್ವರಿತ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ

ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ಬಂಡವಾಳ ರಚನೆಗೆ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರುತ್ತದೆ.

4. ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿ:

ನಿರುದ್ಯೋಗ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳು ಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳಾಗಿವೆ. ಭಾರತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಶೀಲ ರಾಷ್ಟ್ರವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಜಿ.ಡಿ.ಪಿ. ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಶೀಲ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಒಮ್ಮೆ ಕಂಪನಿಯು ತನ್ನ ಉದ್ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಪಾವತಿಸಲು ವಿಫಲವಾದರೆ ಅವರಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಆಯ್ಕೆಯಿಲ್ಲ, ಅವರು ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರಿಗೆ ಪಾವತಿಸುವುದನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಲು ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ, ಕೆಲಸವು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅವರು ತಮ್ಮ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ದುರ್ಬಲ ಆರ್ಥಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳಿಂದಾಗಿ ಕಂಪನಿಯು ತನ್ನ ಉದ್ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಪಾವತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

5. ಕೈಗಾರಿಕಾ ನಿರುದ್ಯೋಗ:

ಕೈಗಾರಿಕಾ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಜನರ ಹೆಚ್ಚಿನ ಒತ್ತಡದಿಂದಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನರು ಕೆಲವು ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ನಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳತ್ತ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಶೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ನಿಧಾನಗತಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ವಿದೇಶಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಪೈಪೋಟಿ, ಯೋಜಿತವಲ್ಲದ ಕೈಗಾರಿಕೀಕರಣ, ದೋಷ ಪೂರಿತ ಕೈಗಾರಿಕಾ ರಾಜಕೀಯಗಳು, ಕಾರ್ಮಿಕ ಮುಷ್ಕರಗಳು ಅಥವಾ ಉದ್ಯೋಗದಾತರ ಲಾಕ್‌ಔಟ್ ತರ್ಕಬದ್ಧಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಉಪಸಂಹಾರ:

ವಿದ್ಯಾವಂತ ಯುವಕರಲ್ಲಿ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಗಂಭೀರ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿವೆ. ಮೊದಲೇ ಚರ್ಚಿಸಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿನ ದೋಷ ಪೂರಿತ ಶಿಕ್ಷಣ ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಇದು ವೃತ್ತಿಯಾಧಾರಿತವೂ ಅಲ್ಲ, ಜೀವನಾಧಾರಿತವೂ ಅಲ್ಲ. ಇಂದು ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ವಿದ್ಯಾವಂತರನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಾಗಿವೆ. ಎನೇ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಇದ್ದರೂ ಈಗ ಸರಕಾರ ಜನತೆಯ ಸಹಕಾರದಿಂದ ನಿರುದ್ಯೋಗ ಸಮಸ್ಯೆ ಹಾಗೂ ಬಡತನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಮತ್ತು ಪರಿಹರಿಸುವ ಭಾಗೀರತ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ವಿದ್ಯಾಭೂಷಣ & ಸಚ್ಚೇವ ಡಿ. ಆರ್. (2015). ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಿಚಯ. ಕಿತಬ್ ಮಹಲ್ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಬ್ಯೂಟರ್ಸ್. ನವ ದೆಹಲಿ.
2. ಶಂಕರ್‌ರಾವ್ ಸಿ. ಎನ್. (2009). ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ. ಜೈ ಭಾರತ ಪ್ರಕಾಶನ. ಮಂಗಳೂರು.
3. ಮದನ್ ಜಿ. ಆರ್. (2005). ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು. ಅಲೈಡ್ ಪ್ರಕಾಶನ. ನವ ದೆಹಲಿ.

Funding:

This study was not funded by any grant.

Conflict of interest:

The Authors have no conflict of interest to declare that they are relevant to the content of this article.

About the License:

© The Authors 2024. The text of this article is open access and licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.